

Joan Fuster amb l'Obra Cultural Catalana de Buenos Aires

“Lluís Vidal Batallé, de l'Obra Cultural Catalana de Buenos Aires, Sueca, setembre 1967.” Document cedit per Òmnium Cultural. Barcelona.

Transcrita per Isidre Crespo i publicada en: *Joan Fuster: De viva veu (entrevistes 1952-1992)*, ps. 81-100.

LI.V.B.— Bon dia

J.F.— Moltes gràcies.

LI.V.B.— Senyor Fuster. Com veieu la situació actual de la literatura catalana en els Països Catalans?

J.F.— Des del meu punt de vista, la cultura catalana actual es troba en un moment bastant important; bastant crític, d'una banda i bastant esperançador, d'altra. Vull dir, en primer lloc, que la cultura catalana actual encara no té, —parle de les generacions avui en plena producció—, una col·lecció de grans escriptors com els que va tenir abans de la guerra, en la generació de Carles Riba, Josep Pla, Josep Maria de Sagarra, Miquel Llor, Agustí Esclassans, etc. Actualment, hi ha els grans supervivents d'aquella generació; hi ha, naturalment, el Joan Oliver (Pere Quart), que és un grandíssim poeta, hi ha el Josep Pla, que és un grandíssim novel·lista —perdó, prosista—; però ja han anant desapareixent, bàsicament, totes aquelles grans figures de la generació d'abans de la guerra. La genera-

ció intermèdia, entre aquells i nosaltres té figures importants. Hi ha una figura, també fora de sèrie, que és Salvador Espriu, però probablement és una figura aïllada, tot i que al voltant d'ella hi ha escriptors com Maurici Serrahima, com el desaparegut Rafael Tasis, etc., que tenien una considerable dimensió. Aleshores, resulta que la gent de la meua generació potser és la que representa la primera fornada d'escriptors catalans relativament considerable des del punt de vista numèric, també des del punt de vista, si no de la qualitat —seria estúpid que parlés de la qualitat de la gent de la meua generació, perquè seria qualificar-me a mi mateix—, però sí almenys de la influència social, nosaltres hem tingut —gent de la meua edat, vull dir— escriptors tan importants com Josep Maria Espinàs, Manuel de Pedrolo, Joan Triadú, etc., ara, aquesta generació encara pot dir-se que no ha arribat al ple rendiment de les seues possibilitats. En això queda dit que el panorama de la cultura catalana des d'un cert punt de vista és, no gran cosa conceptuat des del punt de vista de l'eternitat, és a dir, de la història literària, des del punt de vista de les antologies del futur, però que sí que és important perquè per primera vegada, potser després de la guerra, després de les innumerables distorsions que a la literatura catalana van produir els esdeveniments posteriors al 1936, és la primera vegada que hi ha un planter d'escriptors bastant considerable en nombre, eh!, i en possibilitats.

Ll.V.B.— Això és en quant al present. I com ho veieu de cara a l'esdevenidor?

J.F.— De cara a l'esdevenidor, jo crec que també és bastant esperançador, i bastant crític al mateix temps. És a dir, no basta el fet que hagen aparegut uns quants escriptors, més o menys considerables, de la meua generació, de generacions posteriors, fins i tot de gent que avui encara va en pantalons curts, no basta, tot i ser això molt important, perquè els escriptors arriben a consolidar la seua obra no és suficient una revista, no és suficient unes petites editorials o gran editorials sinó, de més a més, una projecció sobre el públic. Aquesta projecció sobre el públic, avui encara no la tenim com cal, encara existeixen una sèrie importantíssima de limitacions per a la comunicació de l'escriptor català amb el seu públic virtual. La primera d'aquestes limitacions és, evidentment, el fet que el catalanoparlant, siga del País Valencià, siga mallorquí, siga del Principat, siga del Rosselló, és un home, o una dona, que no rep l'ensenyament en el seu propi idioma, no rep l'ensenyament del seu propi idioma. De manera que avui, quan parlem tant d'edicions com de traducció literària, com de moviment cultural, etc., hem de tenir sempre present que el públic real de la literatura en català, de la cultura catalana, el consumidor de la cultura catalana és només un sector molt reduït de la societat catalanoparlant. Per tant, tot i que des del punt de vista de les creacions, dels equips creadors, de la gent que escriu, cada dia n'apareixen

noms nous a les revistes, cada dia apareixen noms nous als catàlegs de llibres de les editorials; malgrat això, hi ha encara una rèmora important que és el fet que el nostre públic no té encara aquelles possibilitats reals, autèntiques per a poder-se considerar com a consumidor autèntic també i real de la cultura catalana.

Ll.V.B.— En relació al moviment literari català dels escriptors valencians i mallorquins, ¿és un fet real i vast, o es circumscriu encara a una minoria?

J.F.— Per a parlar d'això, naturalment, hauríem de fer moltes distincions. La pregunta queda formulada d'una manera molt clara, crec jo, és a dir, demana exactament si la incorporació dels escriptors és una cosa de minories o no. Efectivament, la incorporació dels escriptors ha de ser necessàriament cosa de minories; a tots els països d'arreu del món els escriptors són una minoria insignificant de la societat. Ara, si amb això es vol dir que quin percentatge de la societat valenciana o mallorquina que està abocada al cultiu de les lletres s'incorpora al català, i si aquest percentatge és realment important o no jo podria contestar d'una manera, crec que s'hauria de contestar d'una manera molt matisada. En primer lloc, no és el mateix el cas de les Balears que del País Valencià. I deixe de banda el problema del Rosselló, perquè el problema del Rosselló, a part que és molt més complicat que el nostre, possiblement jo no en tinc les suficients dades per a par-

lar-ne amb una certa, en fi, vaja, amb una certa seguretat.

A les Balears, per exemple, hi ha hagut una tradició molt densa de cultiu del català. Si féiem, per exemple, l'estadística dels escriptors mallorquins de fa cent-i-tants anys, seran probablement un percentatge insignificant els que han escrit en castellà, vull dir, els que han fet la seua obra important en castellà. En canvi, al País Valencià, no és ben bé això. Al País Valencià, potser, si no el percentatge dels escriptors, almenys el percentatge dels escriptors importants, globalment entés, ha estat en castellà, i mínim en català. Ara, en el cas del País Valencià, tot això és molt important i interessant, perquè resulta que aquella gran majoria de valencians intel·lectuals que han escrit en castellà són una gent que no ha rendit el seu fruit intel·lectual sobre la societat valenciana, són gent que necessàriament se n'havia d'anar fora del País Valencià a treballar i a viure. És el cas, per exemple, de l'Azorín; és el cas de Gabriel Miró —Azorín era de Monòver, poble de parla catalana; Gabriel Miró era d'Alacant, ciutat de parla catalana—, és el cas de Blasco Ibáñez, que, encara que era fill d'aragonesos, era un home nascut i ja arrelat a la ciutat de València, és el cas de molts escriptors, de segona, tercera, quarta, quinta o sisena fila, tant se val, però que tots ells, per a guanyar-se la vida, han hagut d'emigrar. Hi ha hagut una fuga de cervells als País Valencià molt considerable; i no sols en el camp de la literatura, sinó en tots els altres camps de la cultura. La societat valenciana no ha

pogut aguantar, retenir els seus intel·lectuals: els escriptors, els artistes, els homes de ciència, músics, pintors, escultors, etc. Això vol dir, per tant, que si féiem la nòmina dels escriptors nascuts al País Valencià, posem per cas, des de 1870 fins avui, una majoria important ha escrit en castellà. Ara, aquesta majoria important que ha escrit en castellà, i que haja escrit *en serio* —seriosament, vull dir—, aquesta gent no ha rendit, no ha escrit de cara a la societat valenciana; ha escrit des de Madrid, ha escrit fugint pràcticament del País Valencià perquè ací no tenia res a fer, no tenia manera de guanyar-se la vida materialment. I també els seus interessos intel·lectuals han quedat encadenats a una societat distinta de la valenciana, allò que en diríem societat espanyola, o en diríem societat castellana, tant se val. Ara bé, de la gent que s'hi ha quedat, dels valencians que han quedat vivint a València i que han tingut un mínim de vocació intel·lectual, aquests sí, potser pel percentatge, ha estat el vernacle. I dic això inclús amb una mica d'ironia perquè hauríem de tenir en compte una immensa quantitat de gent que fa versos i els fa molt dolents; o fa proses i les fa molt dolentes, però que la bona fe de tots aquests senyors a l'hora d'agafar la ploma i d'escriure en vernacle, doncs és indiscutible. Deixant de banda aquesta morralla, diríem, aquesta gent de cinquena, sisena o setena fila, hi ha hagut uns equips de senyors que, amb la ploma en la mà, han intentat fer alguna cosa, des de principi de segle fins avui. I aquesta gent, vull dir, la gent valenciana

radicada al País Valencià, aquesta gent ha escrit predominantment en català, i algunes coses molt estimables. Podíem citar els grups que es van centrar a Castelló de la Plana, a la Societat Castellonenca de Cultura, on hi ha hagut un poeta tan estimable com Bernat Artola, prosistes com Pasqual Tirado, com don Àngel Sánchez Gonzalbo, i una quantitat immensa d'erudits mol estimables. I podíem considerar, a la ciutat de València, doncs gent com la promoció de Miquel Duran de València, la promoció del senyor Almela i Vives, del senyor Duran i Tortajada, del senyor Carles Salvador, etc., que també va estar molt important en el seu moment i, finalment, després de la guerra, la generació del senyor Xavier Casp i finalment la meua, sense, naturalment, posar-nos ja amb la gent nova que actualment va apareixent. Tot això, si ho sumàvem, són, no sé, una quantitat de persones molt important, poc important, no ho sé, però en proporció a la vida intel·lectual del país és un bloc realment important. Ara, això és una cosa, estem parlant dels escriptors; una altra cosa és la projecció dels escriptors sobre la societat valenciana, tema que es prestaria probablement a matisacions i a observacions menys optimistes.

LI.V.B.— De cara al món, i especialment a Europa. Creieu que és prou coneguda la nostra cultura i que ocupa el lloc que li correspon?

J.F.— Crec que no. Crec que no perquè, evidentment —mira, fa un moment aca-

be de tenir una experiència, aquí a casa, vingueren uns nois nord-americans, que acabaven d'arribar per una sèrie de circumstàncies absolutament transcendents, i hem estat parlant, aquella gent ignorava fins i tot l'existència del català com a llengua; és a dir, que aquells arribaven a Espanya, havien desembarcat potser a la península en no sé quin lloc i pensaven que aquí tothom era torero, que tothom parlava andalus, ja que la gent es porta una guitarra naturalment per aprendre a cantar *soleares*—; això sembla folklòric, sembla una mica grottest, però realment és així. És a dir, n'he tingut avui una comprovació més de les moltes que ja tenia. Aquesta gent ha quedat molt sorpresa a l'explicar-los sobre un mapa, qualsevol mapa, quina extensió de territori de l'actual estat espanyol parla català; ha quedat molt sorpresa de veure, a l'haver-los ensenyat una sèrie de llibres publicats a Barcelona, a València o a Mallorca, ha quedat realment sorpresa de saber quines són les limitacions que avui té l'escriptor català i el poble català exactament per a la seua vida cultural en la llengua pròpia. Si això és, o pot ser, ja dic, un símptoma a nivell de ciutadà mitjà dels Estats Units, però és que ni tan sols en aquells grups intel·lectuals d'Europa i Amèrica més espavilats no arriben a fer-se una idea clara de què és la cultura catalana, ni que s'hi fa, ni si les coses que s'hi produeixen poden tenir o no una difusió a nivell internacional mitjançant les traduccions. És un problema d'ignorància, del qual tenim

la culpa nosaltres i no en tenim la culpa nosaltres; no en tenim, evidentment, perquè totes les cultures minoritàries, aquest cas nostre probablement no és massa diferent del que presenten nombroses cultures minoritàries de l'Europa oriental, de l'Europa balcànica, posem per cas, però és evident que si nosaltres haguéssim tingut un aparell estatal propi, doncs la cotització internacional de la cultura catalana, bona o dolenta, hauria estat molt més considerable. És el cas, pensem, de Suècia, de Dinamarca, de Noruega, que són països que, probablement, pel nombre d'habitants, són llengües, són països, de llengües d'un nombre de parlants aproximadament semblant al nostre, no crec que siga molt més. Però que són llengües, per tant cultures, que tenen al seu servei un aparell de relacions exteriors servit per la diplomàcia dels estats corresponents. Això, nosaltres no ho tenim. Aleshores resulta que un escriptor danés de segona fila, eh?, té moltes més possibilitats de ser traduït, de ser conegut a tot arreu del món que un escriptor català de segona fila, del mateix nivell. I no cal dir d'un escriptor anglés, d'un escriptor francès, d'un escriptor alemany de setena fila té moltes més facilitats de ser conegut internacionalment que un escriptor català de primera fila. Aquest és el drama del coneixement internacional de la cultura catalana. Ara, cal remarcar una altra cosa, que és que hi ha, a moltes facultats de lletres de Nord-Amèrica, i dels diversos països europeus, càtedres o departaments encar-

regats de l'ensenyança del català. Això és una cosa que data probablement de fa uns quants anys i gràcies a la intervenció de mitja dotzena de professors benemèrits. Jo crec que això pot ser una plataforma important de cara al dia de demà perquè, de mica en mica, van creant-se uns equips de gent estrangera que coneix el català, que s'interessa per la cultura catalana, unes vegades per la cultura catalana medieval, altres vegades per la cultura catalana contemporània i que aquesta gent anirà augmentant en nombre al llarg del temps i que, finalment, podran ser uns importantíssims mitjancers per la difusió de la cultura catalana als altres països del món.

Ll.V.B.— En una Europa unida, la cultura catalana, sempre que res la frenés, podria ocupar-hi un lloc destacat?

J.F.— És clar que la pregunta comporta un condicional molt important, si res la frenés, si n'hi hagués res que frenés la cultura catalana, la cultura catalana podria tenir un desenvolupament normal, començant des de la primària, del diari, de la ràdio, de la televisió i acabant per la universitat, per les editorials, en fi, per la vida completa acadèmica en llengua catalana, aleshores crec jo que les possibilitats creadores de les minories intel·lectuals del país podrien multiplicar-se i podrien tenir una presència a Europa infinitament més important que la que té avui; avui, per desgràcia, els catalans, a Europa, només hi comptem a través d'aquells personatges

que precisament no usen el nostre idioma, és a dir, a través d'un Pau Casals, o a través d'un Joan Miró. És a dir, d'uns grans catalans probablement, però que no és a través del català que s'han donat a conèixer, sinó de la pintura, la música, és a dir, d'unes arts que no van lligades a la paraula, i concretament a la paraula local. El dia en què es pogués realitzar una Europa unida, i ara no vull dir aquesta Europa que s'està preparant, sinó qualsevol tipus d'Europa, però en la qual hi participassen els pobles, més que no pas els estats, en què cada poble tingués la seua veu, la seua cosa a dir, en què cada poble tingués l'absoluta llibertat, el seu ple desenvolupament, jo crec que els catalans no hi fariem un mal paper. Ben al contrari, crec que per les coses que hem fet fins ara, que són molt estimables, per la tradició que hem tingut de grans escriptors de talla internacional, encara que no haja estat reconeguda, jo crec que el futur, el podríem veure amb molt d'optimisme.

LI.V.B.— La presència de grans masses d'immigrants té, indubtablement, efectes negatius en el desenvolupament de la nostra cultura. Es fa alguna cosa per contrarestar-los? Com creieu que caldria enfocar el problema que plantegen aquests immigrants?

J.F.— El problema de la immigració és molt fotut perquè, en realitat, aquesta mena d'invasions de gent forastera, literalment estrangera, que poden passar a qualsevol societat no tenen transcendència si la

societat que els rep té els instruments lògics per a facilitar la seua incorporació, la seua assimilació. Això que està passant avui a la major part dels països desenvolupats d'Europa que necessiten mà d'obra, aquesta mà d'obra ve dels països subdesenvolupats, concretament de l'Europa llatina, mediterrània. Ara, jo crec que, en el nostre cas, la cosa es presenta amb uns aspectes terribles perquè no tenim aquests instruments estatals que facilitassen la seua incorporació. Per tant, és la societat en la seua pura espontaneïtat qui ha de fer l'esforç per assimilar-los. Això és difícilíssim, sobretot és difícilíssim en aquelles localitats on el percentatge d'immigrants és tan gran, tan gran que probablement no hi ha manera humana de fer la maniobra. Ara, l'evidència és que, de mica en mica, la gent va assimilant-se; i, si no va assimilant-se, va creant una cosa molt estranya que, per altra part, crec que els sociòlegs i la gent que ha fet reportatges i estudis sobre aquest tema no han donat prou importància, que és que l'immigrant que arriba a Catalunya, perquè al País Valencià n'han arribat menys i el problema no té tanta importància, com a les Balears, però l'immigrant castellà que arriba a Catalunya, si no s'hi incorpora, tampoc no continua sent el castellà originari, es crea un altre tipus de mentalitat, de personalitat molt singular i que tant pot ser perillosa com favorable per als interessos del país. Ara, en vistes al futur i a la normalitat de la cultura catalana, aquest immens allau d'immigrants, naturalment, crea un

gran problema. Un gran problema que vol dir ser milers i milers de persones que no han après, no saben el català, o que l'han après però que mai no el parlaran, o que, encara que el parlen, probablement mai no el sabran llegir ni escriure'l i que no se sap mai si acabaran incorporant-se o no. Això, en les condicions en què estem, és aquest el problema; d'aquí a deu anys veurem què ha passat i veurem què s'hi pot fer. Ara, crec de tota manera que l'immigrant mitjà, que és el treballador, que és l'home que abandona el camp, que abandona el poble —d'Andalusia, de Múrcia, d'Extremadura— per anar a Barcelona a guanyar-se millor la vida, que s'instal·la en una societat industrial, amb uns avantatges que realment són visibles, evidentment l'immigrant proletari a Barcelona viu en molt males condicions, però ell pensa que aquestes condicions en què viu són insuperablement superiors a les que vivia al seu lloc d'origen. Aquesta gent, per tant, quan arriba a Barcelona, quan arriba a Catalunya, té una certa inclinació realment a integrar-s'hi. L'immigrant que no té intenció d'integrar-se és el buròcrata, és el militar, és, en fi, un altre tipus de gent que, realment, en el qual no pensem mai quan parlem d'immigrants. És un fet simptomàtic, crec jo, que ha publicat la premsa de Barcelona fa uns quants dies, que entre els pares que han demanat inscripció dels seus fills per a l'ensenyament del català a les escoles de primera ensenyança a la ciutat de Barcelona, el 50% eren immigrants. És a dir, és molt curiós, per exemple, que

la meitat de la gent que ha demanat que els seus fills han d'aprendre català a l'escola siguin precisament immigrants. Això vol dir que hi ha una massa que sí que té voluntat d'integrar-se a la societat catalana. De tota manera, el problema és greu i no es podrà resoldre, diguem-ho ja francament, no es podrà resoldre fins que Catalunya no tingui a les seues mans unes formes d'autogovern importantíssimes, unes formes de govern, literalment.

Ll.V.B.— Com viu ara l'escriptor català? Pot fer-ho amb la sola dedicació a la ploma o li cal fer altres treballs?

J.F.— La professionalització de l'escriptor català és realment un problema difícil de resoldre. És a dir, encara avui el mercat del llibre català és molt reduït, malgrat que s'han fet grans progressos, de més a més, no hi ha una premsa, una televisió, no hi ha una ràdio que podien ser treballs complementaris per a l'escriptor, vol dir que no hi ha una premsa, no hi ha una televisió, una ràdio en català i, per tant, l'escriptor català s'ha de guanyar la vida d'una manera bastant difícil. Una major part dels escriptors catalans no estan professionalitzats, és gent que es guanya la vida a base d'una càtedra, de donar classes privades, d'un treball d'oficina en una editorial, posem per cas, en qualsevol altre lloc, és a dir, treballs en el millor dels casos, com el que acabe de citar, són treballs lligats a la feina intel·lectual que ell fa, però que no és pròpiament feina d'escriptor. Probablement es podrien

comptar amb els dits d'una mà quins són els escriptors catalans professionalitzats. D'aquests, n'hi haurà probablement un o dos només que es guanye la vida en català. Jo diria que, en aquest moment, són el senyor Solé Tura, el senyor Folch i Camarassa i, potser, algun altre, no ho sé. A base, és clar, de cremar moltes hores al dia fent traduccions, a part de les obres originals, fent traduccions. Aquesta gent, en general, no sol escriure en castellà, per tant, renunciem, diríem així, o almenys no intentem guanyar-se un duro suplementari a través del diari, d'una revista o d'altres possibilitats d'aquest tipus. Després n'hi ha uns altres, com ara jo, per posar un cas, que ens guanyem la vida escrivint, però no exclusivament en català, per desgràcia, perquè senzillament no existeixen diaris en català; els llibres, com que tenen uns tiratges reduïts, venent-se molt bé es guanyen uns diners, però ben pocs diners, en definitiva. De manera que, per passar casa, al cap del mes, no hi ha més remei que buscar unes feines regulars i més rendibles que l'escriure llibres, això sol ser la col·laboració al diari, la col·laboració a la revista, sol ser algun treball editorial excepcionalment ben pagat, cosa que no és massa freqüent, i això, la major part de les vegades s'ha de fer en castellà. Aquesta és la situació. Crec que perquè arribéssim a un grau normal de professionalització de l'escriptor català, caldria que la societat catalana fos normal. Començant per aquí, les coses podien aca-

bar per allà, però mentre no es tinga aquesta premissa no hi ha res a fer.

Ll.V.B.— Creieu que avui comptem amb noms nous capaços de comparar-se amb les grans figures que d'ençà de la Renaixença han prestigiats les nostres lletres?

J.F.— Doncs jo crec que noms actuals de gran categoria n'hi ha. És a dir, de gran categoria potencial. Parle ara de les generacions joves, no parle de, bé tampoc no és de les generacions joves, de les generacions de la meua cap avall, que ja no és tan jove, la meua. De la generació, per exemple, posterior a la gran fornada a què m'he referit al principi, de Carles Riba, de Josep Pla, de Josep Maria de Sagarra, dels germans Soldevila, del Joan Oliver, en fi, etc., quan n'hi ha un parell de supervivents o tres, doncs deixant de banda aquesta generació, ja també he citat el cas de la generació intermèdia, víctima de la guerra, que és la de l'Espriu. L'Espriu és un gran escriptor, un escriptor important com a poeta, important com a prosista, importantíssim com a dramaturg. L'Espriu, de tota manera, és, de la seva generació, un exemplar únic potser, perquè ha estat una generació en què han predominat potser els assagistes, els homes de pensament, més que els creadors; de tota manera hi ha també algun novel·lista important, com el Xavier Benguerel, etc. Però, vinc a dir això, que —cite per citar i destacar el nom de l'Espriu com a home fora de sèrie—. Després, és clar, ja és ben difícil dir si hi ha figures importants. Un escriptor,

als quaranta-cinc anys ja pot haver-se revelat com a important, o no. Rimbaud, als divuit anys, ja s'havia vist clar que era un gran poeta; però, als quaranta-cinc anys, a què em referesc ara, els escriptors catalans de la postguerra no són els quaranta-cinc anys dels escriptors normals de qualsevol altre país. La gent de la meua edat porta un retard de, pràcticament, deu anys. Que són els tres anys de la guerra i uns anys de la postguerra, en els quals, per desgràcia, no vam tenir una possibilitat normal de desenvolupament intel·lectual. La guerra, pel que era, i la postguerra perquè va ser exactament una impermeabilització absoluta de les fronteres i una desconexió absoluta del món intel·lectual exterior i, sobretot, una falta de possibilitats més absoluta encara d'escriure en català. Nosaltres, parlem ara de la gent de la meua generació, hem començat molt tard i, per tant, encara la nostra obra està a mig fer. Seria imprudent dir si alguns de nosaltres podran ser o no ser considerats grans escriptors en el futur. Ara, en les coses que es veuen ja n'hi ha unes coses importants, per exemple el Pedrolo és un gran escriptor. Ho és també, a un altre nivell i en un altre estil, el Folc i Camarassa. El Joan Triadú és un crític intel·ligentíssim. Josep Maria Castellet n'és un altre. En generacions posteriors hi ha un altre crític important, com Joaquim Molas, tant per la seua obra personal com per la notabilíssima capacitat d'influència que té dins d'una línia determinada de pensament, de tècnica i de mètode crític i

historiogràfic; però també hi ha quantitats considerables de poetes, d'aprenents de novel·lista, d'historiadors, d'assagistes inclús, en fi de tota classe d'escriptors, que poden donar un bloc consistent de cara al futur i en el qual es poden detectar moltes possibilitats importants. De tota manera no vull acabar de contestar aquesta pregunta sense fer una observació que crec que és important, que és que a mi, personalment, al meu veure, és molt més important per al país que hi haja cent, dos-cents escriptors catalans mitjans, normals, és a dir, l'escriptor normal a la manera europea que no que, de tant en tant, aparega un geni, dos genis o tres genis. Perquè amb els genis es fan grans coses, això és evident; els genis consoliden molt un *tinglado* vacil·lant com és el de la cultura catalana, i en això en tenim una experiència. La cultura catalana, de la Renaixença ençà, si no hagués estat per aquella mitja dotzena de grans personalitats que hem tingut, un Verdager, un Maragall, un Carner, etc., avui la cosa estaria molt vacil·lant; però considere que una normalització consisteix en tenir molts escriptors normals més que dos, tres, quatre escriptors genials.

Ll.V.B.— Entre els catalans absents és corrent sentir dir que el poble català està descatalanitzat. El boom editorial en llengua catalana faria creure tota una altra cosa. ¿Què hi ha de cert?

J.F.— Jo no crec, en primer lloc, que el poble català estiga descatalanitzat, el que passa és que el poble català probablement

sí que ha perdut —parle ara en línies generals i abraçant tota la totalitat dels Països Catalans, la totalitat íntegra dels Països Catalans—, sí que ha passat, que és que hi ha hagut una mena de pèrdua de consciència de catalanitat, que és una molt distinta a la descatalanització. La gent és tan catalana com al principi, però probablement no n'està tan sensibilitzada al fet de la seua catalanitat. Ara, malgrat tot, hi ha hagut sectors socials molt importants en nombre i en qualitat que s'han mantingut fidels. Aquests sectors han anat creixent de mica en mica al llarg dels anys; ha estat una labor lenta, de recuperació, però que és notòria i és allò que justifica i explica el diguem-ne boom de la producció editorial catalana, que no és tal boom, en definitiva. No és tal boom, perquè, per parlar-ne amb una mica d'equanimitat, caldria saber xifres exactes de tiratge, per exemple. De títols, se n'han publicat moltíssims, això és evident i és encoratjador perquè, a hores d'ara, un català normal pot entrar a una llibreria i pot triar, en general, un llibre en català, un llibre en la seua llengua, de la matèria que a ell li interesse, eh!, cosa que no passava fa deu anys, o quinze anys, en què la producció era molt restringida, i no diguem fa vint o vint-i-cinc anys, en els quals no hi havia pràcticament llibres catalans al mercat com no fossen uns llibrets de versos absolutament insignificants, o importats, però només llibres de versos. Crec, doncs, que el problema no és que s'haja produït una descatalanització, el problema és que

no hi ha aquesta sensibilitat en el poble, en el ciutadà mitjà; el ciutadà mitjà, avui, en aquest país, queda absolutament mediatitzat per la televisió, pel diari, per la ràdio, per un clima general en el qual el castellà és decisiu, en el qual no solament el castellà és decisiu sinó en el qual, de més a més, el català queda literalment exclòs. De manera que es comprén perfectament que un ciutadà corrent d'aquest país, a l'hora de llegir, si no li han ensenyat a l'escola altra llengua que el castellà, doncs el que ha de fer és llegir, en principi, el castellà i si ha de comprar un llibre per passar l'estona, va al quiosc de la cantonada, comprarà una novel·la de lladres i serenos, una novel·la d'amor, o una novel·la del que siga en castellà perquè és el que li han acostumat a llegir. Aquest és el problema. Per tant, no hi ha boom, crec jo, d'edicions perquè aquestes edicions poc o molt van venent-se, va funcionant el *tinglado*, simplement que la clientela d'aquestes edicions és una clientela restringida; el poble ha quedat una mica separat, i aquest poble, perquè, és clar, el lector del llibre català que avui es publica, naturalment si es publiquen *La teoria econòmica* de Marx, o es publica un llibre del pare Teilhard de Jardin, o es publica un llibre de filosofia de Bertrand Russell, o de Ferrater Mora, no s'ha d'esperar que siga la portera de la cantonada, el botiguer de la casa d'aquí al costat o el pagès del poble d'aquí a la vora qui vaja a comprar aquests llibres, això seria, de moment, una mica utòpic. Ara, aquests llibres tenen una

clientela ben determinada perquè és una clientela de gent que té preocupacions intel·lectuals, per tant una gent petit-burgesa, burgesa, com vulguem dir-ne, tant se me'n fot, però que evidentment ja queda ben determinada; el poble, en canvi, queda marginat; els intents de llibres catalans de cara al poble que s'han fet fins ara no han tingut l'èxit que s'esperava, precisament per això, perquè el poble, pobre, queda desassistit; el poble queda abandonat en mans de la televisió, de la ràdio i de l'escola primària castellana; clar, aquest poble, per català que siga, per racialment català que siga, per fidel a l'idioma que familiarment siga, només molt excepcionalment donarà el pas de llegir en castellà, que és el que li han ensenyat, que és el que escolta cada dia a la televisió i a la ràdio, que és l'idioma del diari, que és l'idioma de la revista setmanal, rarament donarà el pas del castellà al català i comprarà un llibre català que, d'altra banda, hauria de ser un llibre barat, i a l'altura de les seues necessitats intel·lectuals, etc., etc. De manera que el problema no és més que aquest, i tornem sempre a parar a la mateixa qüestió: que mentre els catalans no tinguem en les nostres mans tots els instruments de poder necessaris, començant perquè tinguéssim a les mans des de l'escola fins a la universitat, des dels diaris fins a la televisió, no podrem fer res, o podrem fer ben poca cosa, o almenys serà molt difícil que fem res per la recuperació del nostre poble, almenys també en grans dimensions.

LI.V.B.– Aquest boom editorial té sols un signe cultural o apunta a més amplis horitzons?

J.F.– Aquest boom editorial no ha pogut tenir mai un caràcter estrictament cultural, perquè per sort o per desgràcia en aquest país, vull dir els Països Catalans, la cultura catalana té sempre un signe polític, com a mínim. I no es pot evitar que el tinga, ara parlen de tant en tant els diaris que s'ha de despolititzar el problema de l'idioma a fi d'aconseguir dels ministeris corresponents que es toleri l'ensenyament del català a les escoles, etc., tot això està molt bé, però evidentment la cultura catalana ha estat polititzada i no té més remei que estar polititzada perquè es tracta, en primer lloc, de la supervivència del poble, dels pobles catalans com a tals. De més a més, hi ha una altra cosa important, que és que en el si dels grups intel·lectuals catalans de la postguerra s'han produït unes considerables commocions intel·lectuals; en general, la cultura catalana d'abans de la guerra era una cultura bastant acadèmica, per dir-ho així, bastant restringida a un àmbit de conviccions, de preocupacions, de temàtica que, avui, per dir-ho ràpidament, qualificaríem de burgesos. En canvi, això, en la postguerra, concretament en els darrers anys, ha canviat bastant i han aparegut grups intel·lectuals de gran categoria, cosa que no tenia precedents en la cultura catalana, ni en la castellana, naturalment, grups intel·lectuals de tendència marxista. Això, jo ho considere molt important, molt im-

portant i molt positiu, independentment de l'opinió que cadascú pugui tenir, jo, tu, els senyors que escoltaran després la gravació d'aquesta conversa, la part d'opinió personal que puguem tenir uns i altres sobre el marxisme, no hi ha dubte que, en un món com era el món celtibèric —món cultural celtibèric, incloent-hi el català, tot i que el català era molt més europeu que no el castellà d'abans de la guerra—, aquesta penetració del ferment marxista pot ser molt fecund, molt fecund des de molts punts de vista, des del punt de vista polític progressista això és evident. Això serà discutible però és evident, i deixem de banda aquest aspecte. Però sobretot una qüestió des del punt de vista merament tècnic, que és que el marxisme literari, concretament el crític introdueix uns nous mètodes d'exploració, d'interpretació, d'investigació de la realitat literària, de la tradició literària catalana. Bé, literària i no literària, també la política i la històrica. I pot ser m'he excedit també en qualificar-ho de marxista, perquè hauríem d'eixamplar el terme, perquè no solament són els marxistes purs, sinó també un home tan important que probablement és el que va importar, el que va iniciar la maniobra, que va ser el Vicens Vives, el pobre Vicens Vives no era marxista, ni de bon tros; Vicens Vives era un home liberal i més aviat conservador, més aviat un home liberal, més aviat conservador que una altra cosa; però el Vicens Vives va ser un historiador que va introduir en el nostre món cultural una gran atenció pels problemes d'història

econòmica i social. Doncs bé, tota aquesta tendència marxista, o no marxista de prestar atenció als condicionaments materials de la vida cultural crec que és importantíssim, importantíssim perquè està renovant, per exemple, els estudis d'història, els estudis d'història literària, els estudis d'història cultural en general. Per això podem citar no solament tots els investigadors de l'escola de Vicens Vives, que no eren o no són marxistes, o sí que hi són alguns d'ells, sinó també coses tan importants com és el llibre del Solé Tura sobre Prat de la Riba, amb el qual es podrà estar d'acord o no, però és una importantíssima contribució a aclarir fets, conductes i esdeveniments polítics com és també tot el sector d'estudis literaris que deriven de Joaquim Molas, de Josep Maria Castellet, etc., tot això és importantíssim. Vull dir, totes aquestes coses van eixamplar horitzons de la cultura catalana; avui, la cultura catalana, crec jo que, en molts aspectes, és molt més rica, molt més variada, molt més densa que mai. No parlo ara tampoc de qualitat d'individualitats, sinó de diversitat d'horitzons, de possibilitats de treball i d'intents que van realitzant-se. Tot això és molt estimable i, a més, insistesc per tornar al punt de partida de la pregunta, insistesc, tot això vol dir-se que no és un culturalisme fred ni indiferent sinó una real identificació amb els problemes vius de la nostra societat, amb les ganes de refer-la, de reconstruir-la i, després, cadascú anirà per la seua, bé o malament, positiu o negatiu, això el temps ho dirà,

però que aquesta voluntat es veu ben clara i van fent-se coses.

LI.V.B.— *Doneu-nos la vostra opinió: l'edició de llibres en català continuarà augmentant?*

J.F.— Jo crec que amb això de les edicions de llibres catalans encara hi ha molt de camí per recórrer. Som un poble petit i, per tant, les nostres possibilitats d'edició tenen un sostre, tenen una limitació, a la qual encara no hem arribat, de manera que, com acabe de dir, hi ha molt camí a córrer. Jo crec que sí augmentaran, sí que augmentaran —confiem-hi—, perquè s'estan produint últimament una sèrie de circumstàncies, les quals, a la curta o la llarga, no han de fer sinó revertir a favor del llibre. El llibre català tenia un defecte bàsic —sembla que ja ho hem al·ludit en alguna de les contestacions a les prefunes anteriors—, que és el fet que el lector virtual del llibre català no sabia llegir en català, o havia de fer un esforç individual i personal per llegir en català o bé havia de trobar-se la casualitat d'una família que li ensenyés a llegir en català, perquè nosaltres no teníem, en primer lloc, escola, ni teníem ni tenim aquells altres mitjans d'acostumar a llegir, eh!, una mica cada dia la gent, com són el diari, la revista, etc. Ara bé, sembla —vés a saber en què acabarà tot això—, sembla que ara, a les escoles, de Barcelona, en primer lloc, probablement, a la curta o a la llarga en tot Catalunya, per condescendència del govern —condescendència que ja veurem

a l'hora de la veritat en què queda—, per condescendència del govern començaran a donar-se unes classes setmanals de català, a les criatures. Això serà important, això serà important perquè fins ara eren només algunes escoles privades que subreptíciament ensenyaven a llegir i escriure en català; quan escoles privades a les quals anaven els fills de famílies que, naturalment, ja eren ben catalanesques i que, per tant, potser ni feia falta perquè a casa mateix s'havien preocupat d'ensenyar-los a llegir i escriure en català. Era només això el que hi havia, i de prompte pot haver una ampliació, una possibilitat perquè molta més gent comence a aprendre de llegir i escriure en català a l'escola, a l'edat en què s'ha d'aprendre a llegir i escriure, a l'edat en què ha d'entrar l'hàbit de la lectura. Això vol dir-se que, avui, si comença això *en serio*, s'estarà creant una generació de lectors de llibres catalans que començaran a rendir, naturalment, d'aquí a deu anys o quinze anys. Això és important. D'altra banda, ha aparegut *Tele/estel*. *Tele/estel* és un setmanari que podrà discutir-se més o menys en la seua orientació, en les seues característiques, etc. Però és un setmanari que està fent una feina molt important, que consisteix exactament en que, no sé, des d'una casa fins a una barberia o l'antesala d'un dentista, doncs la simple presència d'aquell paper sobre la taula fa que, no solament una persona ja inicialment interessada per la lectura sinó uns altres senyors que, el fill del pare que compra la revista, el client de

la barberia, el malalt que va al metge o al dentista, doncs per passar l'estona agafen la revista i senten la curiositat i comencen a llegir en català. Això en un setmanari com *Tele/estel* que no sé quants exemplars tirarà avui, però bastants, supose que seran dels cinquanta mil en amunt, potser seixanta, potser setanta, en algun moment he sentit a dir que havien arribat als noranta mil, no ho sé, tampoc no sóc partidari de les xifres inflades, però indiscutiblement pot dir-se que són molts lectors que cada setmana tenen al seu abast un paper en català. Això vol dir molts clients possibles del llibre en la mesura, naturalment, que aquesta gent després pot tenir curiositat pel llibre i diners per comprar-lo. Vull dir amb això que, amb l'escola i amb el *Tele/estel*, i amb alguna altra futura publicació que puga sortir també a nivell popular, probablement arribarem a crear un públic virtual per al llibre català, que començarà a rendir, ja dic, a la llarga; no de moment, però de moment ja n'hi ha bastant, no tant com caldria però ja n'hi ha suficient per a aguantar les edicions catalanes.

LI.V.B.— *Com situaríeu la vostra obra dins del conjunt de les nostres lletres?*

J.F.— No sé, això és una miqueta complicat, una miqueta delicat perquè, en primer lloc, la meua obra —no hem d'oblidar una cosa: jo sóc un escriptor valencià en llengua catalana— això vol dir que la meua obra queda molt condicionada pel meu origen geogràfic i per la meua vincu-

lació històrico-social. Jo sóc valencià, visc al País Valencià, moltes de les coses que escric inicialment tenen com a destinataris els valencians, i això, evidentment, ha donat a la meua producció un caràcter bastant estrany, bastant especial. Si ara jo feia un recompte de les coses que he publicat, doncs me trobaria que n'hi ha bastants que vénen limitades per aquest origen valencià, que van tant des d'estudis sobre escriptors medievals catalans que són escriptors valencians exactament, com Sant Vicent Ferrer, com Sor Isabel de Villena, com Jaume Roig, com Ausiàs Marc, com Roís de Corella, fins a llibres com *Nosaltres, els valencians* o, què diria jo, la mateixa biografia del Raimon, que són papers més o menys urgits per la circumstància política actual del País Valencià; jo vaig escriure *Nosaltres, els valencians*, que en definitiva no és sinó un pamflet polític, és a dir, és un llibre que està pensat per suscitar en els valencians una inquietud per la seua pròpia consciència de país, eh! Això vol dir-se que la meua obra queda molt condicionada per això. Jo no sóc un escriptor normal, jo sóc un escriptor valencià, i per això mateix anormal, en aquest sentit. Després, una altra part de la meua obra ja és literàriament normal, és a dir, vull dir que és els llibres d'assaig, com *Figures de temps*, com el *Diccionari per a ociosos*, com els *Judicis finals*, com *Causar-se d'esperar*, com alguna altra cosa més que ja entren dins del joc habitual d'una literatura com és la literatura catalana, que més bé o més malament s'aguanta amb un

cert to de normalitat. Aquesta obra meua, doncs, no sé com cabria situar-la dins del món, del panorama literari català actual; al panorama literari català actual hi ha ben poca gent que cultive el gènere que a mi m'interessa, que és l'assaig, és l'especulació, és el joc d'idees, és la manipulació d'idees en definitiva, i, per tant, potser jo sóc un dels pocs assagistes, dels pocs —com deia un altre català de generacions anteriors—, un dels pocs especialistes en idees generals, i això no sé quina situació em dóna dins del món literari català, però m'és igual. Anem fent el que calga, i per a mi el més important, és clar, és el poder fer des del País Valencià dues coses: una donar consciència als valencians del que són ells mateixos i de la seua pertinença al món cultural català, i al món nacional català. I d'altra banda, advertir als catalans de les altres regions, als catalans del Principat, als catalans de les Balears, que nosaltres, els valencians també existim, també som com ells, que formem, que hauríem de formar una comunitat com en definitiva ja la formem d'una manera tàcita i crec que si aconseguia una mica en aquest terreny jo ja em donaria per satisfet com a obra de la meua vida.

LI.V.B.— Quins projectes teniu? Esteu treballant en algun llibre nou?

J.F.— En aquest moment estic exactament corregint les proves de dos llibres que hauran d'aparèixer d'aquí a unes setmanes. Un es titula *L'home, mesura de totes les coses*, que es publicarà a Barcelona, que és un lli-

bre d'assaig, un recull de coses disperses, centrades en el tema de l'home, per dir-ho així, vull dir el tema dels problemes morals i socials de l'home contemporani; i un altre, que es titula *Combustible per a falles*, ja de tema restringidament local, que és d'aquelles coses que, probablement, no tenen cap pretensió, que evidentment no tenen cap pretensió ni literària ni no literària, però que també probablement poden ser eficaces de cara al públic lector valencià. A banda d'això, doncs tinc també acabat, i per portar ara immediatament a l'editor, un llibre d'aforismes que titularé *Consells, proverbis i insolències*, probablement apareixerà per Nadal, i, finalment, una altre sèrie de llibres d'encàrrec, ja més complicats, que apareixeran l'any que ve. Feina no em falta, sempre hi ha coses a fer, a més de llibres: col·laboracions a revistes, col·laboracions a obres col·lectives, com per exemple, la *Història del País Valencià*, etc., que sempre hi ha feina ací.

LI.V.B.— L'escriptor català crea ja lliurement, o se sent encara travat?

J.F.— L'escriptor català se sent travat, perquè mentre hi haja en vigor un sistema repressiu bastant vigilant com el que té muntat l'estat espanyol, en el seu ministeri d'*Información y turismo*, no hi ha més remei que sentir-se travat; això, com a situació personal de l'escriptor, aquesta cosa, aquesta sensació de sentir sempre l'amenaça de la censura és inevitable. Ara, també és evident que, en els últims anys, s'ha

avançat bastant en aquest aspecte; per les raons que siga, la censura oficial ha començat a ser una mica més condescendent; de tant en tant, però, la censura oficial torna a les seues posicions molt endurides; últimament, sembla que, a Barcelona, hi ha hagut un incident bastant desagradable; sembla que un editor havia començat a publicar una història de Catalunya per a infants i que, no sé, ha estat objecte d'una sanció bastant contundent, acompanyada d'una advertència per part de les autoritats als altres editors dient-los que no facen això, és a dir, que facen bondat i que no allarguen més el braç que la màniga. Això vol dir que sempre tenim present això, tenim pendent sobre nosaltres l'espasa de Damocles de la censura, de les sancions; ara, evidentment s'han pogut publicar moltes altres coses, moltes coses que abans no. Hi ha una cosa que sí que s'ha aconseguit, que és que no hi haja massa discriminació entre el llibre castellà i el llibre català. Hi ha hagut, durant molts anys, una franca animositat contra el llibre català; i ja és conegut tot això. És a dir, hi hagué una època en què només es deixaven publicar... en primer lloc no es deixava publicar cap llibre; després, només llibres de versos; després, llibres de prosa, però no traduccions; finalment, traduccions. Però dins les traduccions, algunes traduccions en català no les deixaven, però en castellà, sí, etc. Avui sembla que això ja no es produeix, la qual cosa també és un avançatge, perquè significa que ja es pot competir en el mercat.

Ll.V.B.— Què podeu dir de la Nova Cançó catalana? Com reacciona el públic català davant la protesta? Són Raimon, Guillermina Motta, etc. Les entén? S'identifica amb els problemes que plantegen en l'ordre social, nacional i polític?

J.F.— El disc ha estat una cosa importantíssima per a la nostra situació lingüística actual, és a dir, el descobriment del disc com a instrument de penetració lingüística a través de les cançons, a través dels monòlegs, a través dels contes infantils, a través de tantes coses com poden fer-se per les gravacions discogràfiques. Dins d'això, que ha estat importantíssim ja en principi, hi ha hagut l'aparició de personalitats tan importants, com per exemple el Raimon —parle del Raimon perquè en tinc una experiència directa des del primer dia—, que ha estat decisiu. Jo crec que sí, ha penetrat molt en el poble, en el poble a tots els nivells, el popular i el selecte. Ha tingut un gran èxit; ha tingut un gran èxit, de més a més, també cosa importantíssima a destacar, no solament com sempre passa, clar, en aquestes coses, a la Catalunya estricta, sinó també al País Valencià, a les Balears i al Rosselló. Més encara, Raimon ha tingut la gran bondat, la gran sort, la gran habilitat de transcendir les fronteres lingüístiques sense abdicar de l'idioma. El Raimon ha cantat a París, a San Sebastián, a Madrid, a Cuba, on siga, a tot arreu ha cantat en català i en les seues cançons anava no sols la inquietud pròpiament i estrictament personal des del punt de vista social i polític

que l'afecta al Raimon, sinó, de més a més, el fet lingüístic català en si que s'ha posat davant dels nassos de la gent de fora de la catalana i els ha fet veure i suscitat inquietuds, preocupacions, curiositat, cosa que ha servit per a internacionalitzar una mica el nostre cas; no tant com caldria, però almenys sí en bona part.

LI.V.B.— Parlem ara dels catalans de l'exterior. L'obra literària d'aquests en els darrers anys, ¿és coneguda a l'interior? ¿Quina creuríeu que hauria d'ésser la seva tasca?

J.F.— Més o menys, conec l'obra dels catalans de l'exterior i crec que és molt estimable, tant en la qualitat com en la immensa i heroica bona voluntat que ha suposat. Simplement, que no ha tingut la deguda repercussió a l'interior. Hi ha hagut una falta d'intercomunicació adequada entre la gent de l'exterior i la gent de l'interior. Ara comencen a publicar-se aquí, a l'interior, algunes coses que havien estat publicades abans a Mèxic o a Santiago de Chile, o a Buenos Aires. Això està facilitant el coneixement de l'obra dels exiliats que realment feia falta.

LI.V.B.— Senyor Fuster. Per fi, voldríeu transmetre una salutació als catalans de l'Argentina, i especialment als concurrents als actes d'Obra Cultural Catalana?

J.F.— Des de Sueca, a la Ribera del Xúquer, al País Valencià, m'agrada molt aprofitar aquesta ocasió per saludar a tots els

catalans de Buenos Aires, de la República Argentina, concurrents a aquestes sessions de l'Obra Cultura Catalana i m'agradaria molt que aquestes paraules meues que hem gravat amb la companyia amabilíssima de Lluís Vidal poguessen servir per a comentar i discussió i qualsevol cosa que siga d'estímul per a reafirmar-los en la posició que mantenen i en l'obra que fan. MOLTES GRÀCIES.